

Kritičnost

Člověk je bytostí myslící. Tak lze plným právem také přeložit Aristotelův výrok, že člověk je ZON LOGON ECHON, tj. v běžnějším překladu živočich (zvíře) mluvící, přesněji „mající slovo“. Zajisté nejde o aktuální promlouvání či uvažování, nýbrž o jejich schopnost: člověk je bytost schopná myslet a schopná promlouvat (a také se domlouvat s jinou bytostí se stejnou schopností). Jak myšlení, tak promlouvání se však mohou míjet svým posláním. Tak, jako rozlišujeme mezi promluvou pravou a mylnou nebo lživou, musíme rozlišovat mezi myšlením správným a nesprávným, pravdivým a nepravdivým. Rozlišování na základě úsudku a posouzení mělo už ve starém Řecku pojmenování: rozlišovati = KRINEIN. Základní důležitost má ta prazvláštní okolnost, že každé takové rozlišování musí být znovu podrobena posouzení, neboť i ono se může mýlit. Na předlidské úrovni najdeme fenomén rozlišování jako cosi velmi důležitého v celé říši živých bytostí (a je pravděpodobné, že bychom mohli jít ještě dál, jak to ostatně činí řada myslitelů): rozlišování je úzce spjata s reaktivitou, bez níž by se nemohl ustavit svět). Specifičnost člověka je však spjata s rozlišováním v myšlení a za pomoci myšlení. Myšlení pak dovoluje něco, co není známo nikde v celé říši živých bytostí, totiž že schopnost posuzovat také své vlastní výkony, tj. svou schopnost posuzovat a rozlišovat dokáže obrátit také směrem k sobě a dokonce „proti“ sobě. Právě tomu se v průběhu delšího vývoje začalo říkat „kritičnost“, při čemž se tato kritičnost opět nechápala jako prostá výbava každého myšlení, nýbrž jako žádoucí a potřebná schopnost resp. „možnost“, která má být uskutečněna. V tomto hlubším a podstatnějším smyslu je kritičnost odkazem poměrně pozdního stadia myšlenkového vývoje, konkrétně odkazem osvícenství. Nikdy předtím nebyl kritickému myšlení a tedy rozumu svěřen tak velký úkol a nikdy předtím mu nebyla projevena tak veliká a tak důsledná, protože zdůvodněná a tedy rozumná důvěra. Počátky kritického myšlení můžeme spatřovat právem již u prvních filosofů, ale první systematicky promyšlený projekt filosofické kritičnosti vypracoval teprve Kant, a to byl vlastně jen počátek nových kritických pokusů, jimiž mělo být také sčítáno s celou dosavadní epochou. Rozumu nelze důvěřovat slepě, nýbrž jen tak, že se zároveň tážeme na konkrétní jeho meze. Těmto mezím rozumu však nesmíme rozumět jako jakési jeho nepřekonatelné nedostatečnosti, nýbrž jako dějinně konkrétnímu sebevymezení rozumu proti nerozumu. Rozum musí vždy znovu usilovat o takové sebevymezení a tedy o naprosto určité své meze ve smyslu ostrých kontur, protože jinak by byl ve velkém nebezpečí, že se přinejmenším v některých hraničních oblastech nevolky a nepozorovaně nakazí ne-rozumem.

(Pha, 951207-1.)